

Kapitola 10

DISKURSNÍ ETIKA A LIDSKÁ PRÁVA

Komunikační společenství jako etická základna

Na mapě současné etiky existují dva typy myšlení, vzbuzující pozornost, mluvíme-li o univerzalistické etice, tedy o etice platné pro všechny lidi. Jsou to tzv. diskursní etika a způsob myšlení, ze kterého se vyvinula lidská práva. Oba tyto typy vyrůstají z tradice osvícenství. Diskursní etika dále rozvíjí Kanta. Podtrhuje, že ke správnému se propracujeme jen tím, že budeme postupovat podle správné procedury. Teorie lidských práv se opírá o konkrétní práva člověka a konstatují, že tato práva náleží všem lidem. Je tedy možno říci, že oba směry mají značně odlišný přístup k etické látce, přesto jsou důsledky těchto metod velmi blízké.

Od monologické k dialogické morálce

Na sociálním úřadě se řeší případ dvanáctiletého dítěte, žijícího s otcem, který je alkoholik. Matka žije v novém manželství a má s dítětem jen sporadický kontakt. Riziko, že dcera bude vtažena do otcovy závislosti, je evidentní. Navíc začala ve škole vykazovat symptomy strachu. Na sociálním úřadě se přiklání k názoru, že dítě by mělo být umístěno v dětském domově. Dcerka dává na srozuměnou, že život s otcem není vždy snadný, ale stěhovat se od něho nechce. Dcerka se vyjadřuje i chová ambivalentně, otec si přeje dceru ponechat v opatrování.

Obdobná situace jistě není neobvyklá, a to v nejrůznějších oblastech naší společnosti: Principiální zájmy stojí proti sobě a není snadné rozřešit konflikt ke spokojenosti všech. Tento příklad současně ukazuje, že můžeme být konfrontováni se zdánlivě neslučitelnými zájmy. Proti sobě stojí otcovo právo rozhodovat o svém (a do určité míry také dceřině) životě a povinnost sociálního úřadu dohlížet na podmínky, v nichž dcera dorůstá, potřeby dítěte, rodinné svazky apod. Vše je propleteno – práva, povinnosti, potřeby – zdá se, že nic z toho neukazuje jedním směrem. Je vůbec možno najít řešení, když je všechno tak protichůdné?

Podle tradiční povinnostní etiky (kantovské), opravdu není lehké tuto situaci rozřešit. V minulé kapitole jsme viděli, že podle Kantova pojetí by měli aktéři zvážit, jestli jsou jejich etická východiska udržitelná či nikoli. U Kanta je v této souvislosti nápadné, že na to může přijít každý z aktérů sám. Vyplývá to z Kantova osvíceneckého názoru: Rozum je stejný u všech, je třeba ho správně používat. Kant neshledával problematickým, když morální problém řeší jednotlivec na vlastní pěst, hlavně že jde o řešení rozumné. Má-li morálka rozumné zdůvodnění, platí obecně.

Naproti tomu shora uvedená situace nás uvádí do jiné polohy, totiž že nejsme sami, nýbrž „hrajeme“ s ostatními, a to v morálně elektrizující situaci. Navíc můžeme pojmut situaci různě, podle toho, zda jsme rodiči, klienty, vykonavatelé pomáhajících profesí.

Proto se dnes často vznáší námitka proti Kantově metodě, myšlení je příliš monologické, což znamená, že aktér rozvíjí morálku sám a nemusí s nikým hovořit. Svět není tak jednoduchý a přehledný jak evidentně věří Kant, takže není jisté, že se dospěje ke správnému řešení, i když jsme velmi rozumní.

Výraznou zkušeností moderního světa je, že se v morálních soudech neshodujeme, takže bychom se neměli tolik spoléhat na monologickou morálku, kterou nabízí Kant. Klidně by mohla nastat situace, kdy dva dětští pedagogové dospějí v našem případě k odlišnému závěru o tom, co je správné, prostě proto, že mají různý názor na to, který z argumentů váží nejvíce.

Alternativu kantovské etiky, která však zůstává na principiální bázi povinnostní etiky, nazýváme diskursní etikou. Předními představiteli tohoto směru jsou němečtí filosofové Jürgen Habermas a Karl-Otto Apel. Diskursní etika má neustále na zřeteli, že v morální situaci je zapojeno více stran. Zvažuje platnost jejich zájmů, stanovisek a soudů. Samotné slovo „diskurs“ můžeme vysvětlit tak, že se jedná o analýzu založenou na dialogu.

Etikové diskursu se domnívají, že na dialogu založená analýza odlišných morálních stanovisek nám zprostředkovává lepší vhled do situace a rozhoduje o tom, co je správné. Tak se diskursní etika vypořádává s tím, o čem se přesvědčilo už mnoho lidí, totiž že naše pojetí o tom, co ke morální, se rozvíjí diskusí, souhrou nebo neshodou s druhými lidmi. Morálka je sociálně zakotvený fenomén, nikoliv něco, co je možno stanovit na vlastní pěst. Aby však dialog působil tak jak má, je třeba splnit určité podmínky.

Komunikace jako etická základna

Základním principem diskursní etiky je rovná hodnota všech lidí. Z toho plyne, že všichni mají právo účastnit se diskuse a rozboru otázek, jež se jich týkají. A všichni mají právo být slyšeni. Tento princip má svůj původ v osvícenství (konec 18. stol.) a je součástí kategorického imperativu, formulovaného Kantem.

V diskursní etice se princip rovnosti pojí s principem sebeurčení: V podstatě jsme rovnocenní jen do té míry, do jaké míry jsme schopni si vzájemně zajistit právo rozhodovat o svém životě. Když o mně rozhodují jiní bez mého souhlasu, znamená to, že nejsem rovnocenný tomu, kdo rozhoduje. Jsem objektem uchopení moci druhého. V uvedeném příkladu by např. rozhodnutí odstěhovat dcerku od otce proti jeho vůli vedlo k tomu, že by to prožíval jako zneužití moci.

Morálka a moc (ve smyslu přinucení) stojí tedy v diskursní etice proti sobě. Je nutno nalézt způsob, v němž by moc, kterou nad sebou navzájem máme, dostala co nejmenší prostor. Takovým způsobem je právě etický diskurs, říká Habermas. V etickém diskursu se můžeme navzájem obeznámit s důvody, které nás vedou k té či oné alternativě. Komunikací o důvodech našeho návrhu si vyzkoušíme, objasníme pro sebe i pro druhé, co je podstatou problému.

Podle diskursní etiky není vlastně morálním aktérem jedinec sám, nýbrž lidé, kteří se podílejí na řešení problému dialogem nebo společenstvím s ostatními. Nejen jedinec, ale všichni zúčastnění formují svou morální vůli ve společném diskursu. Habermas je přesvědčen o tom, že pouze když jsme ochotni naslouchat důvodům druhého a brát jeden na druhého ohled

(vzájemně respektovat rozumné názory), budeme schopni dosáhnout etické souhry, jednoty. Proto zní naše rada v komplikovaných situacích: „Sedněte si spolu a poslechněte si, jak jsou nejrůznější alternativy zdůvodňovány. Nevzdávejte se, dokud se nesjednotíte na řešení, se kterým by každý z vás mohl žít.“

Diskursní etika vychází z principů, které je možno chápat jako Habermasův pokus nově formulovat Kantův kategorický imperativ. Jeden z nich zní takto:

Norma si může činit nárok na platnost pouze tehdy, jestli po zvážení všech předvídatelných následků a vedlejších účinků získá v diskursu podporu všech zúčastněných stran. (Povšimněme si, že jako relevantní pro platnost normy uvádí Habermas i následky!)

Toto pravidlo definuje, čeho je třeba, aby byla norma považována za přijatelnou. Nevypovídá nic o konkrétním obsahu normy – stejně jako tomu bylo u kategorického imperativu. Takže Habermas podtrhuje způsob nebo proceduru, jež se podílejí na kodifikaci normy. Taková etika, která se nazývá procedurální etika, staví na přesvědčení, že toho, co by všichni přijali jako spravedlivé, je možno dosáhnout dodržením správné procedury při zkoumání a výběru společných norem.

Komunikace v praktickém diskursu probíhá na základě poznání, že všichni jsou si ve výchozí pozici rovni. Když předložím své důvody, avšak nejsem ochoten naslouchat druhým, pak nebudu ani ochoten nechat se ovlivnit pojetím ostatních. Tím porušuji základní podmínku diskursu. Pak se ale ani nejedná o opravdovou komunikaci, vždyť takovým postojem prozrazuji, že předpokládám, že mám pravdu já bez ohledu na to, co řekne ten druhý. Komunikace se tedy musí odehrávat tak, že jsem připraven zkoumat, zda mám pravdu, a nikoli tak, aby mi bylo dáno za pravdu. V našem úvodním příkladu to znamená, že sociální pracovník musí být ochoten naslouchat otci, avšak otec musí stejně tak akceptovat, že existují lidé, kteří jsou oprávněni situaci hodnotit a zaujímat platné stanovisko.

Diskursní etika tedy stojí v protikladu k jakékoli formě paternalismu, ve kterém jedna osoba požívá nedotknutelné právo rozhodovat, a to buď pro svou formální autoritu nebo silou svého vědění. Tím je vyloučeno i jakékoli osamělé rozhodování bez dostatečné informovanosti všech zúčastněných stran. I když paternalistická praxe může obsahovat značnou dávku

shovívavosti, je to metoda problematická, protože staví na předpokladu, že nestojí všichni na stejné úrovni. (To přirozeně nevylučuje, že v určitých případech musí někdo rozhodnout za ostatní, jde o to, že v paternalismu se tak děje trvale a programově. (o paternalismu viz dále v kap. 13).

Jedním ze základních předpokladů diskursu je proto otevřenost. Tím, že věci neskrývám, respektuji schopnost druhého utvořit si na základě informací vlastní názor. Současně se nesnažím zakrýt nebo utajit něco z odvrácené strany svého rozhodování. Něco skrývat by podle Habermase znamenalo ubírat etickému dialogu na rozumnosti. Jediné, co činí nějaké etické stanovisko racionálním, jsou právě důvody, jež je možno uvést v jeho prospěch. Jestliže jsou uvedeny důvody v neprospěch, je argumentace oslabena. Právě důvody, které jsme schopni uvést, rozhodují o tom, zda dané stanovisko najde podporu, nebo bude zamítnuto.

Skrývat nebo vydělovat určité aspekty z diskursu by znamenalo nasazovat je jako mocenský prostředek. Ideálem diskursní etiky je naopak to, aby nejlepší argument zvítězil vlastní vahou. Proto jsou jiné prostředky než zdůvodnění a argumentace odmítány.

Diskursní etika vypracovává metody, jak zabránit situaci, abychom s názorem jiné osoby souhlasili jenom proto, že kupříkladu zastává významnou funkci. K tomu podává pravidla osvětlující, co je to přijatelný a vhodný diskurs. Učitel, který debatuje se studenty, nesmí ani nepřímě naznačovat „jestli se mnou nebudeš souhlasit, nedostaneš dobrou známku“, neboť by tím porušil základní podmínky diskursu. Jednota by pak nevznikla na základě argumentů a diskurs by nesplňoval nároky racionálnosti. Dobré důvody a (skrytý) nátlak se vylučují.

Není tedy těžké rozeznat, co je silnou stránkou diskursní etiky: Umožňuje, aby se lidé se zcela odlišnými názory spojili a předložili pravidla obecně přijatelného jednání. V multikulturním světě, v němž vedle sebe existují nesjednotitelné zájmy, je velmi důležité vytvořit základnu pro shodu tak, aby jedna skupina nebyla privilegovaná; to by ostatní skupiny mohly vnímat jako diskriminaci, ponížení nebo nátlak. Tento přístup má velký společenský význam při dosahování nového stupně sjednocující hodnotové základny. A právě k tomu diskursní etika přispívá.

Výuka náboženství na školách – to je dobrý příklad pro konfliktní téma vhodné k diskursu. Je důležité zabezpečit takové vyučování, které by určité skupiny nedráždilo, které by nevycházelo z privilegií (žádná konfese

nemá mít totální nadvládu) a které by nevyžadovalo od žáků cokoli, co by bylo proti jejich přesvědčení nebo náboženskému cítění rodičů. I když se mnozí domnívají, že vyučování náboženství je ve škole žádoucí, je třeba si podržet možnost osvobodit z vyučování žáka, když o to požádá, protože výuku pociťuje jako nátlak.

Kdo vstupuje do diskursu, musí být připraven hledat řešení, které by mohlo být přijato nezanedbatelnou částí. Ne všichni se mohou faktického diskursu účastnit osobně, někteří se mohou účastnit jen prostřednictvím zástupců, reprezentantů. Třeba malé děti nebo lidé bez potřebných předpokladů. Těmi předpoklady jsou – mimo těch, které jsme již zmínili (umět naslouchat, argumentovat, zdůvodňovat) – umět pochopit obsah věcného zdůvodnění, být schopen kritizovat přednesený náhled a být schopen zformulovat v dané věci otázku. Tomu se říká komunikativní kompetence. S tím souvisí, že ti, kterých se diskurs týká, nebudou vždy totožní s těmi, kdo mají komunikativní kompetenci a fakticky se diskursu účastní.

Dvě námitky proti diskursní etice

Existují dvě námitky proti diskursní etice, na které chceme upozornit. Je možno namítnout, že shora popsané morální diskursy není možno provádět v běžné praxi. Vždycky bude existovat někdo, na koho zůstanou správné argumenty bez účinku a vždycky bude existovat riziko, že někdo zneužije svou moc, takže výsledek diskursu nevzejde ze svobodné komunikace, nýbrž ze skrytého nátlaku.

Tato námitka je více než oprávněná, stačí si jen uvědomit naše každodenní zkušenosti s tím, jak je těžké přiznat chybu nebo zanedbání. Může být velice obtížné překročit svůj horizont a vcítit se do role druhého. V kapitole 4 jsme uvedli, že podle Kohlberga morální zralost předpokládá i zralost psychologickou, pohyb od analýzy konkrétní situace k abstraktní a na obecné principy zaměřené. Komunikativní kompetence, kterou předpokládá Habermasova diskursní etika, je bezesporu vázána na člověka, který dosáhl postkonvenčního stadia. Tím se nabízí otázka, zda tento ideál není přece jen obecně příliš náročný.

Druhou námitkou proti diskursní etice je, že samotná realizace etického diskursu ještě neznamená, že dosáhneme jednoty. Společně si sednout a věci řádně probrat prostě vždycky nestačí.

Habermas a Apel souhlasí s bodem číslo jedna, avšak nepřijímají ho jako námitku relevantní. Kdyby např. rozhodnutí o dívce v našem příkladu padlo bez konzultace s otcem, tak by etik řekl, že nebyly splněny nejkvalitnější etické podmínky. Etika diskursu není tedy jen nástrojem, napomáhajícím síle úsudku při dosahování větší rozumnosti. Může být také nástrojem při kritice morálních obsahů a daností, jež nejsou v souladu s morálními ideály. To ukazuje, jak podstatné je rozlišovat mezi ideálním a reálným komunikačním společenstvím.

Může tedy diskursní etika vždy zaručit jednotný výsledek? Promítněme si druhou námitku do našeho příkladu: Sociální pracovníci i dívka sama by třeba dospěli k závěru, že by bylo nejlepší dítě na nějakou dobu odstěhovat od otce. Otec však nesouhlasí. Obě strany mají své důvody a sociální pracovníci navíc otcův postoj dobře chápou. Co v takovém případě?

Nejčastěji uváděným případem v literatuře je debata kolem umělého potratu, který představuje křížení, kolizi dvou principů: 1. ohled na nenarozený život a 2. ohled na právo ženy rozhodovat o svém životě. Diskursní etika nevidí žádnou možnost jakéhosi „mezistanoviska“, k němuž by se mohly připojit obě strany. Z toho plyne, že může být nanejvýš obtížné vzdát se svých životních principů v kolizní situaci, kdy proti sobě stojí dva rovnoprávné etické principy.

Může se zdát, že pokud se jedná o sjednocení názoru a postupu, naráží zde diskursní etika na své hranice. To by však nemělo vést k absolutnímu zamítnutí její použitelnosti. Často se rozhodujeme v omezeném časovém rámci, což má za následek, že nemáme dost času dosáhnout jednoty. Nebo po dosažení jednoty může některý z účastníků dodatečně změnit názor:

Švédský profesor etiky Göran Bexell uvedl pojem, který umožňuje nevnímat tuto skutečnost jako fatální. Bexell říká, že se v určitých případech můžeme ocitnout tvář v tvář zdůvodnitelné, obhajitelné nejednotě. Zdůvodnitelná nejednota, v níž zúčastněné strany dosáhli nejvyššího vzájemného porozumění tím, že se účastnily diskursu, má vyšší hodnotu než nejednotnost, v níž vzájemné argumenty nebyly dostatečně důkladně vyslechnuty a zkoumány. Zdůvodnitelná nejednota podporuje toleranci vůči názoru druhého. Pro dobře fungující demokracii je důležité

poskytnout prostor diskusím, které mohou vést ke konkrétním výsledkům, protože taková situace je lepším základem společnosti než nejednotnost bez důkladné znalosti jednoho o druhém (příklad: různá náboženská seškupení, která musí žít v v jedné a téže společnosti).

Nevytvářet normy, ale zkoumat je

Habermas podtrhuje, že v diskursní etice nejde o vytváření norem. Nestanovujeme, neobjevujeme normy jednání. Neseme si je s sebou z různých tradic, z kulturního, náboženského a sociálního zázemí, podhoubí. V diskursní etice však nemůžeme počítat s tím, že s námi budou všichni zajedno. Habermas říká, že „nesdílíme všichni jeden svět“. Proto je důležité pokusit se nalézt společně přijatelné zdůvodnění pro normy, na nichž se shodneme. Přitom můžeme čerpat ze zdrojů našeho kulturního odkazu, aniž bychom se nutně museli odvolávat na kompletní světonázor.

Příkladem pro to, jak mohou být některé normy zakotveny v odlišných typech „světů“, je názor na postavení ženy v islámu a moderním západním světě. Tyto dva světy implicitně obsahují normy, jak má žena chápat své postavení ve společnosti. Pro toho, kdo se nikdy nesetkal s jiným názorem než s tím, do něhož „se narodil“, bude tyto normy brát jako samozřejmost. Ale v okamžiku, kdy se setkává s odlišným pojetím, něco se s touto „samozřejmostí“ stane. Pak je třeba blíže zkoumat rámec, který byl do té doby brán jako daný a správný, zda a nakolik může být uznán i lidmi se zcela jiným světonázorovým východiskem.

Diskurs znamená proces, v němž normy, jejichž platnost jsme brali za danou, procházejí zkouškou. Netýká se to přirozeně všech norem, nýbrž těch, které jsou relevantní pro naše soužití s lidmi jiných kultur nebo světového názoru. Diskursní etika nás přivádí k tomu, že klademe do závorcky dva faktory, na něž se jinak běžně spoléháme:

- a) nezpochybnitelná platnost norem
- b) horizont, který tvoří rámec a východisko norem našeho všedního života

Diskursem mohou normy prohloubit svou platnost a stát se společnými a racionálními. Diskurs tedy také osvětluje, má i dimenzi informativní.

Současně se platnost norem odpoutává a etabluje nezávisle na b), což způsobuje, že pozbývají své tradiční zdůvodnění (víra v boha, tradice apod.), a že nabývají zdůvodnění osvěcenější, průhlednější a obecnější. Tím diskursní etika podtrhuje faktory přejaté z osvěcenství – víru v racionálno, a kritiku tradice.

Spravedlnost a solidarita jako obsah

Diskursní etika staví na komunikativním jednání. Komunikativní jednání je založeno na hledání pochopení a jednoty v duchu vzájemnosti. Cíl komunikačního aktu je vázán na samotnou komunikační situaci a neusiluje o předložení něčeho, co by existovalo mimo tuto situaci.

Diskursní etika předpokládá komunikativní jednání a je i prakticky orientovaná, neboť účastníci diskuse usilují o prosazení norem nebo priorit, o nichž se dá předpokládat, že se na nich shodnou všichni zúčastnění. Diskursní etika se tedy opírá o dvě principiální hodnoty společnosti: spravedlnost a solidaritu. Spravedlnost znamená, že co bylo dohodnuto, platí jako nesporné a že to nevýhodňuje nikoho, jediné že bychom chtěli. Solidarita se manifestuje v tom, že na řešení etických problémů se podílejí všichni, usilují o optimální v daném případě dosažitelný výsledek. Současné diskurs zesiluje solidaritu a spravedlnost ve společnosti a přispívá k tzv. „argumentační solidarizaci“ (K. E. Johansen).

Na rozdíl od Kantovy povinnostní etiky musí být normy diskursní etiky spravedlivé a revidovatelné. Rozhodně není nutné cítit se jimi vázán jednou pro vždy, při změně konstelace je možné, někdy i nutné, se k nim vrátit a znovu je projednat.

Vraťme se k již uvedeným příkladům:

Jestliže opatření odejmout otci dcerku povede k tomu, že otec alkoholu zanechá, bude důvod k revizi rozhodnutí. Není třeba, aby rozhodnutí platilo jednou pro vždy. V současné době jsme kupříkladu svědky počátků nové debaty o potratech. Protože současné technologie umožňují rozeznat nemoci i pohlaví plodu, může se potrat stát prostředkem selekce do takové míry, jaká byla nepředstavitelná a nepředvídatelná v době, kdy byly kodifikovány nynější právní normy.

Pro profesní etiku má diskursní etika zásadní význam, protože ukazuje, jak můžeme v praxi vykonávat principiální morální povinnosti jako jsou spravedlnost, rovnost, čestnost a solidarita. Vytváří společnou bázi pro řešení společného problému. Zároveň musíme být připraveni se něčeho vzdát, aby bylo dosaženo konsensu, který by byl přijatelný pro všechny. Jestli tuto ochotu nemáme, znamená to, že nepřispíváme k rozvoji oné báze, na níž tyto povinnosti spočívají.

Můžeme konstatovat, že diskursní etika vyjadřuje blízkost i odstup současně: Zabezpečuje blízkost k tomu, jak ostatní danou situaci zažívají a jaká řešení probírají. Dostatečnou distancí vytváří k té či oné zúčastněné straně (otec nebo dcera) tak, aby byla zachována správná perspektiva a my nepřopadli přehnané identifikaci s jednou z obou stran.

Diskursní etika nadto utváří odstup vůči našim vlastním východiskům a premisám tak, abychom je „nevnucovali“ ostatním, nýbrž podíleli se na vytváření společnosti na základě hodnot a norem přijatelných pro všechny.

Odkaz osvěcenství. Demokracie a otevřenost

Mezi diskursní etikou a lidskými právy je úzká souvislost. A ne náhodou. Právě v osvěcenství se kodifikovalo vědomí, že není možné naše přesvědčení komukoli vnucovat. Avšak mít vlastní přesvědčení a vyjadřovat ho – to získávalo stále větší ohlas a váhu. Svoboda svědomí, svoboda vyjadřování, svoboda myšlení a náboženského přesvědčení představuje jedince jako svobodnou, samostatnou a rozumnou bytost. Právě idea člověka svobodného a rozumného tkví v základech jak Kantovy etiky tak diskursní etiky a lidských práv.

Lidská práva mají za sebou dlouhou historii, jíž se zde nemůžeme podrobně věnovat. Ale v návaznosti na vznik a rozvoj moderních demokracií ve Francii a Americe byly v ústavách zakotveny myšlenky o svobodě a hodnotě člověka, které vedly až k moderní formulaci lidských práv. V deklaraci lidských práv Charty OSN z roku 1948 čteme:

Všichni lidé se rodí jako svobodní s rovnou lidskou důstojností a lidskými právy. Lidé jsou vybaveni rozumem a svědomím a měli by se k sobě chovat v duchu bratrství.

Z toho je zřejmé, že myšlenka o důstojnosti člověka a lidská práva jdou ruku v ruce. Protože všichni lidé se rodí svobodní, mají mít stejné právo na svobodu. Tuto svobodu jsme viděli vyjádřenou v kritice nátlaku jako společenského prostředku i v Kantově představě, že člověk nikdy nesmí být používán jako pouhý prostředek.

Je však ještě více aspektů, jichž bychom si v souvislosti s lidskými právy měli povšimnout: Lidská práva obvykle nezdůvodňují důstojnost a práva ve smyslu náboženském nebo světonázorovém (existují výjimky jako je formulace „stvořen k obrazu božímu“, ale ani to nemůže narušit naše východisko). Síla lidských práv tedy tkví v tom, že vyjadřují hodnoty, které jsou společné lidem napříč náboženského a světonázorového spektra.

To rozhodně neznamená, že by byla lidská práva v poměru ke světovému názoru neutrální. Mimo jiné obsahují ideu lidské důstojnosti, rovnosti a humanity (s ohledem na to, co je humánní zacházení), které se mohou od pojetí jednotlivých náboženství nebo světonázorů odlišovat. Evidentními případy jsou status a role ženy nebo hinduistický kastovní systém. Kodex lidských práv bývá proto považován za západní, sekulární (světský) étos.

Otázkou zůstává, zda by se našla závažná námitka proti pokusu prohlásit lidská práva za něco univerzálně závazného pro všechny lidi a všechny národy. Jsme toho názoru, že taková námitka neexistuje. Ke kodexu lidských práv by se měli přidat všichni lidé na základě racionálního diskursu, neboť má širší okruh působnosti a hlubší dosah než moderní západní kultura sama o sobě.

Podívejme se tedy blíže na některé aspekty tohoto kodexu.

Každý člověk má právo odvolávat se k těmto právům, aby byl zabezpečen základní rámec lidského života a osobní integrity. Právo na vzdělání, právo na adekvátní zdravotní péči – to jsou základní lidská práva. Tato práva podtrhujeme proto, že každé právo s sebou nese i povinnost. Úřady v zemích uznávajících lidská práva se zavazují k respektování a realizaci práv a k ochraně základních lidských potřeb.

Rozlišujeme mezi dvěma „typy“ lidských práv: občanská a politická, sociální a ekonomická, vážící se ke zdraví, vzdělání, zaměstnání apod. Občanská a politická práva zabezpečující principiální rámec moderní demokracie. Konkretizují politický obsah ideje rovné lidské důstojnosti.

Svoboda je základním lidským právem, zakládá právo člověka rozhodovat o svém životě, právo být respektován jako jedinec s lidskou důstojností, právo samostatné morální volby. Svoboda je tedy také důležitá pro morální osobnost. Ten, kdo nemá svobodu a jedná jenom z donucení, nežije z ducha svého morálního přesvědčení. Svoboda se realizuje mnoha způsoby: svoboda vyjadřování, svoboda svědomí, svoboda vyznání, osvobození od otroctví a právo na vlastní bezpečnost. Na to navazuje právo mít účast i vliv v politickém životě.

Za centrální považujeme tedy svobodu, k té přistupuje i právo na nediskriminaci. Všichni mají nárok na svobody a práva, bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné přesvědčení, národnostní nebo sociální původ (srovnej deklaraci z roku 1948, článek 2).

Mělo by být zřejmé, že tento článek je navýsost relevantní pro práci s lidmi. Prohlašuje se v něm, že lidé mají dostat všechno, na co mají právo, a to bez ohledu na to, co si my sami myslíme o jejich názorech nebo o jejich kultuře. Například neonacista má stejné právo na nemocniční ošetření jako běžný občan, a to i přesto, že se zranil v bitce s antirasisty. Je samozřejmé, že bosničtí Srbové mají stejné právo na ochranu, jsou-li politicky pronásledováni, jako bosničtí muslimové.

Pro zaměstnance veřejných úřadů a organizací skýtá kodex lidských práv orientaci a institucionální rámec, tak aby bylo ověřitelné, do jaké míry plní své povinnosti. Vše co se děje ve školství, zdravotnictví a sociálním sektoru je svědectvím o tom, zda a nakolik naplňují úřady lidská práva v praxi. Vykonávat své povolání v respektu před lidskými právy není tedy jen osobní záležitost jedince, nýbrž základem profesní etiky pro instituci nebo organizaci jako celek. Proto můžeme hovořit o institucionální či kolektivní odpovědnosti za dodržování lidských práv.

Je zcela zřejmé, že aby lidská práva mohla fungovat v praxi, je třeba tolerance vůči všemu odlišnému a cizímu. K té se můžeme přiblížit cvičením a praxí. Chceme také podtrhnout, že **tolerance rozhodně nesmí znamenat lhostejnost** (vždyť je stejně „všechno jedno“). Tolerance funguje nejlépe tam, kde jsme si vědomi rozdílů, vyhodnocujeme je a zaujímáme k nim stanovisko. Zaujetí stanoviska napomáhá i při stanovení hranice, za kterou už nemůžeme jít, co už nemůžeme tolerovat.

Příklad: Členové „Svědků Jehovových“ jsou proti transfúzi. Jestliže je hospitalizováno dítě, které k záchraně svého života transfúzi potřebuje, nemůžeme brát ohled na přesvědčení rodičů. Právo na vlastní nábo-

ženské přesvědčení neváží tolik jako omezovat druhého člověka – dítě – v jeho absolutním právu na život. V případě, že je hospitalizován dospělý se stejným přesvědčením a rozhoduje o sobě, je třeba tento názor respektovat, třebaže většina zdravotníků si při tom pomyslí své.

Lidská práva – práva a povinnosti. Význam pro etiku.

Lidská práva tedy mají dvě stránky – práva všech lidí a povinnosti úřadů, kupříkladu státní zprávy. Tím se lidská práva stávají i způsobem regulace vztahu jedince a organizací, které nesou hlavní tíhu odpovědnosti.

Lidská práva jsou efektivní nástroj v boji proti bezpráví. Vzhledem k rozšíření a uznání v mnoha státech světa jsou vhodným způsobem řešení, zmapování, zvládnutí problémů.

Kodex lidských práv tedy přispívá k identifikaci přestupků a k formulování vize, jak by měla vypadat spravedlivá praxe. Zároveň je kodex i prostředkem regulace činnosti úředních míst. Že kodex je nadnárodní, přispívá k možnosti použít nástroje, jež mohou faktické porušování práv v internacionálním měřítku přinejmenším ztížit (bohužel ne pro všechny).

Právě když toto píšeme, vede jedna norská matka u evropského soudního dvora pro lidská práva proces proti norskému státu. Lidská práva jsou pro ni nástrojem pokusit se vyhrát při, neboť je přesvědčena, že došlo k porušení práv dítěte. Jestli vyhraje, budou oficiální místa nucena zkoumat procesní praxi v těchto otázkách pečlivěji. Kdyby nebylo kodexu lidských práv, neměla by matka šanci vést svou při v nadnárodním měřítku. Nebyla by ani mohla poukázat na bezpráví v rámci systému norem.

Ve světle etiky jsou lidská práva v mnohém ohledu konkretizací témat, jimž se věnuje diskursní etika. I lidská práva se zabývají rozhodnutími, spravedlností, demokracií a solidaritou. Lidská práva však nejsou etikou. Jsou právně závaznými normami nadnárodního charakteru. Důkladná znalost lidských práv garantuje ostřejší vhled i do naší profesní praxe a urychluje orientaci v jejím hodnocení. Příkladem konkrétní institucionální praxe, v níž lidská práva sehrávají důležitou roli, je kritika psychiatrie, která stále ještě nese rysy paternalismu, nátlaku a brutality, stejně jako porušování důstojnosti člověka, např. v souvislosti s lobotomií.

Lidská práva prostě nedostačují k vytvoření úplného etického systému. Nejsou v nich zachyceny mnohé oblasti všedního života a povolání. Navíc je důležité si uvědomit, že do etiky patří také vývoj postojů, analýza možných následků, dále kompromisy a ustanovení, které není možno spoutat do univerzálních pravidel. Právě této části etiky se budeme věnovat v následujícím oddíle.

LITERATURA

- Benhabib, S.: *Situating the Self. Gender Community and Postmodernism in contemporary Ethics*. Cambridge. Poliry Press, 1992.
 Bexell, G.: *Kyrkan och Etiken*. Stockholm. Verbum, 1992.
 Habermas, J.: *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*. Frankfurt. Suhrkamp, 1983.
 Habermas, J.: *Erläuterungen zur Diskursethik*. Frankfurt. Suhrkamp, 1991.
 Huber, W. & Tödt, H. E.: *Menschenrechte. Perspektiven einer menschlichen Welt*. Stuttgart. Kreuz-Verlag, 1977.
 Johansen, K. E. (red.): *Etikk. En innføring*. Oslo. Cappelen, 1994.